

De winst van werk en de waarde van zorg

De financiële consequenties van zorgtaken

VOOR WAT HOORT WAT

Beste Marjan,

Je hebt me gevraagd om een discussiestuk voor te bereiden voor de eerstvolgende FEM-talk, die zal gaan over “de winst van werk en de waarde van zorg”. Ik doe dat nu, in de vorm van deze brief.

“De winst van werk en de waarde van zorg” is een interessante titel - er blijkt al meteen uit dat zorg niet zonder meer tot winst leidt, en winst niet zonder meer tot zorg ... en dat de vraag hoe winst en zorg samen moeten gaan nog steeds op onze, dat wil zeggen op de feministische, agenda staat.

Ik wil dit feministische agendapunt verbinden met de verkorting van de maximale partneralimentatieduur, die onlangs in het parlement is aangenomen.¹ Die wetswijziging houdt jou en mij nu al een tijd lang bezig. Op het eerste gezicht ligt dat verband natuurlijk voor de hand. De levensomstandigheden van gescheiden vrouwen en van alleenstaande ouders in het algemeen, illustreren bij uitstek het feit dat onze economie niet “gender-inclusief” is; althans niet “zorg-inclusief”. Alle onbetaalde zorg die in onze samenleving nodig is, en die de voorwaarde is voor alle betaalde arbeid (en omgekeerd), levert aan diegenen die haar verrichten financiële risico’s op. In economen-jargon: schade aan de verdien capaciteit. Zo blijkt steeds opnieuw uit onderzoek dat na een echtscheiding de partner die het meest gezorgd heeft er financieel (sterk) op achteruit gaat. In 2014 was dat 25%, en de partner die het meest (betaald) gewerkt heeft slechts 0,2 procent, daar is de partneralimentatie bij inbegrepen.² Natuurlijk zijn dat gemiddelden; het zal niet in alle gevallen zo zijn en er zijn ook verschillen naar opleidingsniveau en migratieachtergrond. Maar dat doet niets af aan de grondoorzaak van dit verschil: de ongelijke verdeling van zorg en betaalde arbeid tussen mannen en vrouwen; zowel tijdens het huwelijk als daarna.

Ik weet dat deze cijfers voor jou al voldoende reden waren om je te verzetten tegen de wet op de verkorting van de maximale alimentatieduur van 12 jaar naar 5 jaar. Immers, deze wetswijziging zal

¹ De wet herziening partneralimentatie, die op 14 mei 2019 in de Eerste Kamer is aangenomen, beperkt de maximale duur van de partneralimentatie tot de helft van de duur van het huwelijk met een maximum van 5 jaar (Het maximum was 12 jaar). Daarop zijn twee uitzonderingen: 1^e Wie langer dan vijftien jaar is getrouwd en op het moment van scheiding binnen tien jaar de AOW-leeftijd bereikt, kan tot die AOW aanspraak maken op partneralimentatie 2^e Als een stel kinderen heeft, kan die aanspraak gelden tot het jongste kind twaalf is. Om aan de zorgen in de tweede kamer over oudere gescheiden vrouwen tegemoet te komen, is nog een uitzondering toegevoegd, die echter tijdelijk is en zeven jaar na invoering van de wet vervalst. Deze luidt dat alimentatiegerechtigden boven de vijftig die langer dan vijftien jaar getrouwd waren het recht behouden op een maximale duur van van tien jaar. De wet wordt ingevoerd in 2020.

² ‘Trends in de financiële gevolgen van een echtscheiding voor man en vrouw’, CBS, 2017; McKinsey, pag. 22, noot 57

het bovengenoemd verschil in inkomen na een scheiding nog groter maken. Ik had zelf aanvankelijk niet zo'n ferm standpunt - ik kon mij best situaties voorstellen waarin 12 jaar alimentatie erg lang is. Op jouw verzoek ben ik mij toch in de wetswijziging gaan verdiepen. En ik ben erg geschrokken.

Ik spring maar meteen naar mijn conclusies, die ik in de bijlage puntsgewijs toelicht. De belangrijkste daarvan is dat de noodzaak van deze wetswijziging niet is aangetoond. De maximale alimentatieduur wordt al steeds minder vaak gevraagd of toegekend; in de advocatuur vinden velen deze wetswijziging dan ook overbodig. Er zijn nog andere mankementen. Een heldere verankering aan de rechtsgrondslag ontbreekt. De mogelijke gevolgen zijn niet onderzocht. De bewering dat de verkorting van de alimentatieduur de economische zelfstandigheid van vrouwen zal bevorderen steunt niet op feiten uit de dagelijkse werkelijkheid van het gezinsleven, van de arbeidsmarkt, of van beschikbare voorzieningen. Die bewering zweeft in de ideologische lucht. De kans om het wetsontwerp voor te leggen aan de Raad van State om het aan de feiten te toetsen is niet benut. De resultaten van het IBO³ onderzoek over deeltijdwerk, dat in september uitkomt, zijn niet afgewacht - ofschoon een aantal fracties in de Eerste Kamer daarop hadden aangedrongen.

Kortom, het moet – in termen van rechtmatigheid en doelmatigheid - een van de ondeugdelijkste wetsvoorstellen zijn geweest die in de afgelopen maand aan de Eerste Kamer werden voorgelegd. Maar terwijl andere wetsvoorstellen op de valreep sneuvelden haalde de verkorting van de maximale alimentatieduur het wel. Hoe kon dat gebeuren? Juist de Eerste Kamer zou over de kwaliteit van wetgeving moeten waken.

Legitimiteit van partneralimentatie

Ik ben ervan overtuigd dat een deel van de verklaring ligt in de manier waarop het wetsontwerp in beeld is gebracht, of, met een modieuze term, 'geframed' is. Partneralimentatie is niet populair, ook niet onder vrouwen. Het symboliseert afhankelijkheid. Het wordt geassocieerd met een bestaan dat niet meer "van deze tijd" is; zo ongeveer het ergste verwijt dat iemand in deze tijd kan treffen Op deze gevoelens is bij de verdediging van het wetsontwerp ruim ingespeeld. Partneralimentatie zou nog afkomstig zijn uit de 19e eeuw. Vrouwen die partneralimentatie ontvangen zouden daardoor niet voldoende proberen om economisch zelfstandig te zijn. Twaalf jaar partneralimentatie zou onrechtvaardig en oneerlijk zijn. Met deze beweringen hebben de indieners van de wetswijziging impliciet een beeld geschetst van daders (de alimentatie-ontvangers) en slachtoffers (de alimentatie-betalers) - een belangrijk kenmerk van elk effectief "frame". Zij hebben deze beweringen echter niet met feiten gestaafd.

In de bijlage som ik de argumenten op waarop deze wetswijziging gebaseerd is, en onderwerp ze één voor één aan een "fact-check". Mijn conclusie is, zoals ik hierboven al aangaf, dat geen van die argumenten erg aannemelijk is of door feiten onderbouwd is. Maar wat ik hier in mijn brief wil doen is iets anders. Ik wil proberen te begrijpen waarom de wetswijziging niet veel meer verzet heeft opgeroepen, ook binnen de vrouwenbeweging. Hoe kon het "frame" dat ik hier boven schetste, zo succesvol zijn?

Ik vermoed dat dat heel veel te maken heeft met het overkoepelende thema van deze dag 'de winst van werk en de waarde van zorg'. Dat leg ik hieronder uit.

³ Interdepartementale beleidsonderzoek Deeltijdwerk, ontwikkeld alternatieven voor bestaand beleid. Meer [informatie](#) over de taakopdracht en probleemstelling staat op de website van het ministerie.

Hoe het “probleem” van de onbetaalde zorg steeds opnieuw opduikt in de geschiedenis van het feminisme:

Van zorgloon naar herverdeling van zorg

Het vraagstuk van de gender-inclusieve economie⁴ is natuurlijk niet nieuw. Al ten tijde van de eerste feministische golf werden er ideeën over ontwikkeld. Bijvoorbeeld door een groep vrouwen rond Wilhelmina Drucker, die onder meer streed voor het openstellen van alle vakken van onderwijs en van alle beroepen voor vrouwen. Zij ijverden tegelijkertijd voor een verbetering van de positie van de huisvrouw. Aan het eind van de negentiende eeuw pleitten zij er bijvoorbeeld voor dat een deel van het loon van de man als tegenprestatie voor de verrichte huishoudelijke arbeid wettelijk aan vrouwen zou worden toegekend. Een heel ander idee werd aan het begin van de 20e eeuw naar voren gebracht door vrouwen uit de sociaaldemocratische beweging: nl om aan alle moeders met jonge kinderen een door de staat te betalen toelage - moederloon genoemd - te geven. In de loop van de 20e eeuw kreeg het streven naar het exclusieve kostwinnerschap van de man – met een daarbij passend gezinsloon - steeds meer aanhang en succes. In die periode deden feministen opnieuw het voorstel om aan het huwelijksrecht te verbinden dat de gehuwde vrouw een wettelijk recht zouden hebben op een deel van het inkomen van de echtgenoot. Dat was nu immers een gezinsloon! Nog weer later, de tweede feministische golf was toen al aangerold, opperden sommige feministes het idee van een huishoudloon, ook wel ooievaarsregeling genoemd.

Een moederloon of een huishoudloon verwierven in Nederland niet veel aanhang. Er stond immers al een vorm van bestaanszekerheid tegenover de zorgplicht van vrouwen: de onderhoudsplicht van de echtgenoot en de onontbindbaarheid van het huwelijk. Ook onder feministen zelf was het huishoudloon omstreden, immers, het was rolbevestigend.

Het was een doorbraak toen ten tijde van de tweede feministische golf de vanzelfsprekende toewijzing van zorgarbeid aan (alleen) de vrouwelijke sekse werd losgelaten. Ook mannen konden zorgen! Zorg kon dus, en moest ook, worden herverdeeld tussen mannen en vrouwen. Evenals betaalde arbeid. Toen Joke Kool-Smit pleitte voor meer deeltijdbanen, omdat hierdoor huisvrouwen tenminste een betaalde baan zouden kunnen nemen, voorzag zij dat hierdoor een nieuwe ongelijkheid zou ontstaan. Deeltijdbanen boden weinig promotiemogelijkheden. (Kool-Smit 1967) Tien jaar later zou zij, samen met “Man Vrouw Maatschappij” (MVM), de 5-urige werkdag voorstellen. Dan zouden mannen en vrouwen op gelijke voet kunnen concurreren op de arbeidsmarkt en de onbetaalde zorg gelijk kunnen verdelen.

Anno 2019 lijkt de vijfjarige werkdag, net zoals het moederloon en het huishoudloon, iets uit lang vervlogen tijden. Decennia van een terugtrekkende overheid en een *marktgerichte* economische filosofie hebben sturend ingrijpen van de overheid in de economie tot een utopie gemaakt.

Van herverdeling van zorg naar economische zelfstandigheid.

Halverwege de jaren tachtig werd het officiële doel van het regeringsbeleid het streven naar een economie waarin elk (volwassen) individu economische zelfstandig is. De vraag wat er dan met de onbetaalde zorg moest gebeuren - hoe echtparen die dan onderling moesten verdelen - werd wijselijk in het midden gelaten. In een vrij land bemoeit de overheid zich immers niet met wat echtparen voor zichzelf het beste vinden. Niettemin kreeg het beginsel “individuele economische zelfstandigheid” al snel een morele lading. Wie zijn eigen broek (of rok...) niet kan ophouden is

⁴ ‘naar een gender-inclusieve economie’, Janneke Plantenga, FEM talk, 24 mei 2017.

afhankelijk. En dat is – in zichzelf - een verwerpelijke conditie⁵. Om de noodzaak van een herverdeling van zorg weer wat meer onder de aandacht te brengen, lanceerde het “Breed Platform Economische Zelfstandigheid” nog de term “zorgzelfstandigheid”. Daarmee wilde zij uitdrukken dat weliswaar veel vrouwen nog niet “economisch zelfstandig” waren, maar dat mannen op hun beurt ook nog niet “zorgzelfstandig” waren. Die term sloeg nauwelijks aan en lijkt anno 2019 eveneens uit het collectieve geheugen weggezaakt.

Waar staan we nu?

Alle hierboven genoemde ideeën, van het moederloon tot en met de vijfjarige werkdag, kunnen, hoe verschillend ook, worden samengevat onder noemer: “wat moet de samenleving eigenlijk stellen tegenover de onbetaalde zorg?”. Welk antwoord geven wij anno 2019 op die vraag? Het zogeheten “kostwinnersdenken” (de man is kostwinner, de vrouw voltijds-huisvrouw) ligt inmiddels ver achter ons, als ideaal en als praktijk, althans voor de meerderheid van de bevolking. Die verandering had zich al zo’n vier decennia geleden voltrokken. In 1965 vond 84 % van de Nederlandse bevolking het nog bezwaarlijk wanneer in een gezin met schoolgaande kinderen de vrouw naast haar huishouden een werkkring had. Nog geen tien jaar later was dat een minderheid geworden. De feitelijke arbeidsparticipatiegraad van vrouwen lag in Nederland aan het begin van de jaren zestig nog ver onder die in andere Europese landen maar steeg daar in de jaren negentig al boven uit⁶. Ook het aantal echtscheidingen groeide in die periode sneller dan in andere landen.

Waarom is dit hoge tempo van verandering van belang? Omdat ik denk dat het mede kan verklaren waarom zich in Nederland een “anderhalfverdieners-patroon” heeft ontwikkeld. De arbeidsparticipatie van vrouwen nam toe op een arbeidsmarkt die van oudsher sterk naar sekse gesegregeerd was, in een cultuur die veel waarde hechtte aan het zelf zorgen voor kinderen en waarin de overheid weinig investeerde in publieke vormen van kinderopvang. In die context zal een voltijds-deeltijds verdeling voor veel mensen het beste “gepast” hebben. En dat lijkt nog steeds zo te zijn. Het Mc-Kinsey rapport noemt het “anderhalfverdieners-patroon” kenmerkend voor Nederland. Een ongelijke spreiding van mannen en vrouwen over sectoren, een ongelijke verdeling van betaald en onbetaald werk tussen mannen en vrouwen en uitgesproken opvattingen en sociale normen, houden – in onderlinge wisselwerking- dit systeem in stand.⁷

Tegelijkertijd echter is het beginsel van de economische zelfstandigheid de nieuwe absolute standaard geworden.⁸ En dat is een nogal zorgeloze standaard geworden. Een standaard die los is komen te staan van het vraagstuk van de verdeling van zorg en die de legitimiteit van partneralimentatie heeft ondermijnd. Niet alleen van 12 jaar partneralimentatie, vrees ik maar van partneralimentatie überhaupt. Alleen zo kan ik begrijpen dat de precieze feiten er zo weinig toe deden toen het wetsontwerp aan het parlement werd voorgelegd.

Joke Kool-Smit had een vooruitziende blik

In 1972 schreef zij: ‘Als wij stellen dat er gelijke rechten moeten zijn tussen mannen en vrouwen bedoelen wij dat er gelijke rechten moeten zijn, gelijke kansen, gelijke mogelijkheden en een gelijke

⁵ We zien onszelf dan als actieve volwassenen. We vergeten gemakkelijk dat we maar een momentopname zien. Onze kindertijd, onze ouderdom, de periodes waarin wij ziek zijn; zij horen even niet bij dit beeld. Toch zullen er dan mensen moeten zijn die de tijd hebben om voor ons te zorgen.....

⁶ ‘naar een gender-inclusieve economie’, Janneke Plantenga, FEM talk, 24 mei 2017, tabel blz. 11.

⁷ ‘Het potentieel pakken: de waarde van meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt’, Wieteke Graven, Mekala Krihnan, McKinsey & Compagny, Amsterdam, september 2018, hoofdstuk 2.

⁸ Dat was het gevolg van datzelfde hoge tempo van verandering, maar ook van het streven van feministen zelf en van de invloed van het liberale economische denken dat in de jaren tachtig gangbaar werd.

situatie. Gelijke plichten ook natuurlijk, maar pas als de andere vier er al zijn of er zeker zullen komen. Want meestal worden de gelijke plichten al te voorschijn gehaald in een stadium, waarin ze de ongelijkheid alleen maar zullen vergroten.⁹

Een van de voorbeelden die zij noemde, was het plan – dat destijds met het verdwijnen van de schuldvraag uit het echtscheidingsrecht in 1971 wel werd gehoord - om partneralimentatie geheel af te schaffen, omdat vrouwen nu immers geëmancipeerd waren.

Heeft de geschiedenis zich herhaald?

Tot slot: Zijn de tegenstellingen binnen de vrouwenbeweging te overbruggen?

Marjan, ik ben aan het einde van mijn brief gekomen. Ik hoef jou natuurlijk niet te overtuigen. Maar ik hoop dat meer vrouwen zich kunnen vinden in het bovenstaande citaat van Joke Kool-Smit. Ik hoop dat we ook vrouwen die partneralimentatie op zichzelf een slecht idee vinden, er toch van kunnen overtuigen dat de maximale alimentatie-duur **nu** niet verkort had mogen worden, omdat de voorwaarden voor een gelijke verdeling van zorg en van betaalde arbeid niet aanwezig zijn – zoals o.a. kan worden afgeleid uit het al eerder genoemde onderzoek van McKinsey.¹⁰ Er zijn natuurlijk wel echtparen die die voorwaarden voor zichzelf hebben kunnen realiseren. Maar in die gevallen, zo hoop ik duidelijk te hebben gemaakt (in de bijlage) wordt ook al zelden meer om partneralimentatie gevraagd of wordt deze door de rechter niet (meer) toegekend, zeker niet voor de duur van 12 jaar.

Een voor iedereen geldende verkorting van de maximale duur gaat dus vooral die vrouwen treffen, waarvan de rechter, alles afwegende, het tot dusver wel nodig en billijk vond om een duur van 12 jaar toe te wijzen. De indieners van de wetwijziging zijn niet nagegaan hoe groot die groep was, en hoeveel van hen die partneralimentatie na vijf jaar al niet meer nodig hadden. De groep die de partneralimentatie na 5 jaar nog wel nodig had, vormt een indicatie van het aantal vrouwen dat onder de nieuwe wet in de problemen zal komen. Deze vrouwen worden afhankelijk van (aanvullende) bijstand; of gaan de (groeierende) rangen van de werkende armen versterken. Ook als zij gedurende het huwelijk het leeuwendeel van de zorg op zich hebben genomen; en ook als zij dat na de scheiding nog steeds doen. De verarming en/of de bijstandsafhankelijkheid van deze groep zal geen eenmalig of tijdelijk verschijnsel zijn, dat vanzelf wel zal uitsterven naarmate de tijd verstrijkt, zoals de indieners van de wetwijziging lijken te denken. Het zal zich bij elk nieuw cohort gescheiden vrouwen (en mannen) blijven voordoen, zolang de voorwaarden voor een herverdeling van zorg niet aanwezig zijn.

Laten we geen gelijke plichten meer op ons nemen (of toelaten dat die ons worden opgelegd) zonder daar eisen aan te verbinden die de gelijke situaties (i.c. de verdeling van de zorg) dichterbij brengen. Laten wij wetten uit “de oude tijd” (voor zover zij dat zijn) niet afschaffen voordat de “nieuwe tijd” is aangebroken. Gaby van Driem schreef hierover onlangs in een mail aan ons: “we hebben de feministische golf die er nu aankomt hard nodig want allerlei regelingen zijn sekse-neutraal geworden maar de werkelijkheid in het gezinsleven is er helemaal niet naar.” Dus: welke eisen vinden wij dat we nu alsnog zouden kunnen verbinden aan deze wetwijziging? Laten wij daarover goed nadenken. Er is werk aan de winkel. Voor wat hoort wat!

Nog één laatste opmerking. We horen steeds vaker dat het belangrijk is om het aantal uren dat vrouwen (betaald) werken uit te breiden. Vanuit de vakbeweging wordt geklaagd over het feit dat in sommige sectoren deeltijdbanen structureel zijn, mede vanwege de werkdruk, en dat de vrouwen

⁹ ‘Gelijkheid vertaald naar de helft’, Joke Kool-Smit, *tijdschrift Socialisme en Democratie* 3, maart 1972, pag. 99.

¹⁰ ‘Het potentieel pakken: de waarde van meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt’, Wieteke Graven, Mekala Krishnan, McKinsey & Compagny, Amsterdam, september 2018.

(en mannen) die hun uren zouden willen uitbreiden, daar niet de kans voor krijgen. Ook de auteurs van het McKinsey rapport rekenen voor hoe goed het op dit moment voor de economie zou zijn, als vrouwen meer uren zouden gaan werken (“het potentieel pakken”).¹¹

Ik ben een voorstander van die maatregelen, maar ik stel ook vast dat de drijvende kracht erachter de krapte op de arbeidsmarkt is, en niet een streven om de onbetaalde zorg gelijkjer te verdelen tussen mannen en vrouwen.

Laten wij dus gewaarschuwd zijn. Een toename van het aantal uren dat vrouwen betaald werken, zal er op zichzelf niet toe leiden, dat ook de onbetaalde zorg gelijkjer verdeeld wordt tussen de seksen. Daarvoor zijn (ook) andere maatregelen, en ideeën, nodig.

Met vriendelijke groet, Myrtille - 17 juni 2019

Beste Myrtille,

Bedankt voor je mooie brief waarin je aangeeft dat je door je te verdiepen in wat er allemaal speelt rondom partneralimentatie, van standpunt bent veranderd en dat vervolgens toelicht. Ik onderschrijf je standpunt dat het ongehoord is dat de wet herziening partneralimentatie is aangenomen zonder voldoende onderbouwing. De wet levert vooral financieel voordeel op voor de meestverdienende partner, voornamelijk mannen, want zij hoeven immers 7 jaar minder partneralimentatie te betalen. Hoe deze wet uitpakt voor degene die de meeste zorg heeft geleverd, meestal de vrouw, kwam bij de behandeling in de Tweede en Eerste Kamer nauwelijks aan de orde.

Deze wet is een voorbeeld van hoe in de praktijk bij het overheidsbeleid nog altijd de zorg voor kinderen, mantelzorg en ziekenzorg niet als werk wordt gezien, terwijl de overheid wel vindt, dat wij allemaal steeds meer mantelzorg moeten verrichten. Bij het Bruto Binnenlands Product, BBP, wordt alleen betaalde arbeid meegeteld. Als de onbetaalde zorgarbeid van vrouwen zou worden meegerekend, gaat het BBP met ruim 40 procent omhoog¹²

De wet herziening partneralimentatie is nu helaas een feit. Ik ben het met je eens dat de vrouwenbeweging hier steken heeft laten vallen door niet actief deze wetgeving te volgen en te analyseren wat deze wet voor vrouwen betekent, dus voor álle vrouwen, niet alleen de hoogopgeleide vrouwen. Ik kan me vinden in je suggestie dat we vanuit de vrouwenbeweging alsnog eisen zouden moeten verbinden aan de verkorting van de maximale partneralimentatieduur. Hoe kunnen we b.v. verhinderen dat vrouwen na een scheiding financieel ontredderd achterblijven, terwijl ze net zo hard gewerkt hebben als hun echtgenoot? Dus dat hun ex z'n inkomen behoud en dat 40 procent van de gescheiden vrouwen in de bijstand komt of tot de werkende armen behoort?

Ik ben gecharmeerd van het onderzoeksrapport van Mc Kinsey¹³ vanwege hun gedegen analyse over de Nederlandse arbeidsmarkt o.a. over wat de waarde zou zijn van meer gelijkheid van mannen en vrouwen. En vooral dat ze met concrete handvaten¹⁴ aangeven hoe de situatie van vrouwen op de arbeidsmarkt verbeterd zou kunnen worden. Ze bepleiten niet dat beiden fulltime werken, maar wel dat het inkomen van vrouwen voldoende moet zijn om van te leven. Vaak komt 3 of 4 uur in de week meer betaalde arbeid al een stuk in de goede richting, zeker met een wat grotere deeltijd baan van bv 28 uur. Het Bruto Binnenlands Product, BBP, zou dan enorm stijgen, en van de meeropbrengst kan de overheid investeren in goede kinderopvang, uitbreiding van schooltijden en royaal betaalde

¹¹ ‘De waarde van meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt’, Wieteke Graven, e.a., Amsterdam, McKinsey Global Institute, september 2018, hoofdstuk 3

¹² ‘Maak onbetaalde arbeid zichtbaar’, Petra Broeders, 29 april 2019, Femma, ‘Vrouwenraad Vlaanderen’.

¹³ McKinsey

¹⁴ McKinsey, pagina 28 en 29

verlofregelingen voor mannen en vrouwen. Deze investeringen betalen zich ruimschoots terug door de langere arbeidstijd van vrouwen. Het zou er een oplossing voor de vele zorg, die nu nog gratis door vrouwen geleverd wordt. De zorg wordt dan namelijk betaald, en tevens wordt het tekort aan arbeidskrachten gedeeltelijk opgelost.

In de ons omringende landen is veel van de zorg beter geregeld. De vrouwenbeweging zou zich in Nederland hier toch op moeten verenigen, ondanks alle onderlinge verschillen; jonge en oudere vrouwen, alleenstaand of samenwonend, met of zonder kinderen, hoog- of laagopgeleid, migratieachtergrond, seksuele voorkeur, etc. Het moet toch mogelijk zijn om ons te verenigen op gezamenlijke belangen.

McKinsey geeft aan dat losse maatregelen, zoals het regeringsbeleid tot nu toe was, de problemen met betrekking tot zorg en inkomen bij vrouwen niet oplossen. Zij stellen dat het ingewikkelde problemen zijn, diep verankerd in onze samenleving, en dat daarom alleen een geïntegreerde aanpak vruchten zal afwerpen.

Ze werken bij wijze van voorbeeld uit hoe je deeltijdbanen van vrouwen zou kunnen uitbreiden met een paar uur per week in combinatie met zorgvoorzieningen, (jongere) kinderen informeren en positieve beeldvorming rondom werkende moeders en zorgende vaders. Dit hele proces moet op de voet gevolgd worden door de vrouwenbeweging.¹⁵

De vraag waar we voor staan is voor welke actiepunten de vrouwenbeweging zich sterk gaat maken om bijvoorbeeld de algehele achtergestelde financiële situatie van vrouwen ongedaan te maken of op haar minst te verminderen en om zorg als arbeid te betrekken bij deze ingewikkelde problematiek. Ook al is een actiepunt niet direct van toepassing op jouw huidige situatie, dan kan je later nog in een vergelijkbare situatie komen.

Tot slot noem ik nog een enkele punten op die de vrouwenbeweging zou kunnen oppakken:

- Genereuzere vrijstellingen in de bijstand voor inkomen uit betaald werk, zeker voor alleenstaande ouders?
- De verschillende definities van het bestaansminimum uitzoeken, en hoe deze definities met de bijstandsnorm verbonden zijn. Vrouwen alleen nog economisch zelfstandig noemen als het inkomen minimaal het minimumloon is. Nu zijn er verschillende definities van economische zelfstandigheid. Om gescheiden vrouwen die iets meer verdienen dan 70 procent van het minimumloon economisch zelfstandig te noemen, is merkwaardig.
- Het wettelijk regelen dat de betaling en uitbetaling van partner- en kinderalimentatie loopt via het LBIO, Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen. Daardoor zal er minder persoonlijke strijd zijn tussen exen en minder rechtszaken. Het zal veel rust geven, ook voor kinderen. Het is werkelijk onbegrijpelijk dat dit nog nooit geregeld is. Waar komt die onwil in de politiek vandaan?
- Nadenken over het volgende. In kinderalimentatie wordt rekening gehouden met de budgettaire kosten van kinderen. Waar wordt nog rekening gehouden met de tijd die de gescheiden ouder besteedt aan de zorg voor bij haar (of hem) wonende kinderen? Ook als die kinderen naar de middelbare school gaan – een gezinsfase waarin vanaf nu in veel gevallen geen recht op partneralimentatie meer zal bestaan - kan hun aanwezigheid de armslag van een ouder die er alleen voorstaat sterk beperken, ook op de arbeidsmarkt.
- Onderzoeken of de wet op de verkorting van de alimentatieduur niet een voorbeeld is van indirecte discriminatie, en nagaan wat hiertegen gedaan kan worden

Met vriendelijke groet, Marjan - 23 juni 2019

¹⁵ McKinsey, zie noot 7, pagina 28 en 29

Bijlage

Het wetsontwerp voor de verkorting van de maximale alimentatieduur is in het parlement verdedigd met de volgende argumenten.

- Er is geen maatschappelijk draagvlak meer voor
- 12 jaar is standaard geworden
- Gescheiden vrouwen worden niet geprikkeld om in hun eigen levensonderhoud te voorzien
- Verkorting van de alimentatieduur zal bijdragen aan de economische zelfstandigheid van vrouwen
- 12 jaar is gewoon te lang. Het verhindert gescheiden (meestal) mannen om een nieuw leven op te bouwen met een nieuw gezin. “Dat is het meest prangende probleem”
- 5 jaar is voldoende om volledig in eigen levensonderhoud te voorzien

Ik loop deze argumenten een voor een na.

- *Er is geen maatschappelijk draagvlak voor een alimentatieduur van 12 jaar.*

Waarop is deze aannname gebaseerd?

Tijdens de behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer verwezen de initiatiefnemers naar hun mailbox! Die zat vol met brieven van gescheiden mannen, schrijnende gevallen. Of het daarbij om een representatieve groep ging? Op de vraag van Kamerleden naar aard en aantal van de “schrijnende gevallen” is tot dusver het antwoord uitgebleven. Dat zou niet kunnen worden onderzocht.

In een eerdere memorie van toelichting was al eens verwezen naar een opinieonderzoek uit 2012, waaruit zou blijken dat de meeste mensen 12 jaar alimentatie te lang vinden. Bij verder doorvragen blijkt dat echter wel genuanceerder te liggen. Misschien ligt het voor de hand dat 90 procent van degene die partneralimentatie ontvangen 12 jaar willen handhaven. Maar ook blijkt dat een meerderheid van de mensen voor maatwerk is.¹⁶

Dat laatste blijkt ook uit de opinies die we vinden op chat- of opinesites. In 2016 vond er bijvoorbeeld een interessante discussie over partneralimentatie plaats op de chatsite van het blad “Ouders van Nu”. Ik geef die discussie wat uitgebreider weer omdat het mijns inziens goed laat zien hoe het met de maatschappelijke acceptatie van partneralimentatie gesteld is.

¹⁶ Bij onderzoek onder 1024 gescheiden Nederlanders door TNS NIPO in 2012 blijkt dat driekwart van de gescheiden Nederlanders de maximale termijn voor partneralimentatie te lang vindt (74 %). Twee derde van de gescheiden Nederlanders vindt dat de ex-partner na maximaal 5 jaar in zijn/haar eigenlevensonderhoud moet kunnen voorzien zodat de partneralimentatie kan worden beëindigd. 17% vindt echter dat er geen maximum gesteld moet worden. Mannen vinden vaker dan vrouwen dat de limiet op maximaal 5 jaar zou moeten liggen (83% versus 54%). Als TNS NIPO vervolgens uitleg geeft over een consequentie van de verkorting van de partneralimentatie, namelijk dat meer gescheiden Nederlanders vermoedelijk een beroep zullen doen op een bijstandsuitkering, geven de ondervraagden die alimentatie betalen aan te kiezen voor de optie waarbij de partneralimentatie wordt ingekort (76%). Zij die partneralimentatie ontvangen kiezen in verreweg de meeste gevallen voor het aanhouden van de periode van 12 jaar (90%).

Uit onderzoek van Spalter blijkt voorts dat een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking voorstander is van een bepaling van de duur van de partneralimentatie op maat en niet zo zeer van een standaardtermijn. Deze onderzoeken schetsen geen eenduidig beeld van steun voor het huidige maximum van 12jaar noch voor de voorstellen van initiatiefnemers. ‘Grondslagen van partneralimentatie’, N.D. Spalter (dissertatie VU), Boom, Juridische uitgever, 2013, blz. 165 e.v.

Roos: “Sinds mijn scheiding ontvang ik zowel partneralimentatie als kinderalimentatie. Tot voor kort werkte ik (ook al tijdens mijn huwelijk) als freelancer en dus met wisselende inkomsten. Nu heb ik sinds kort een normale baan, weliswaar een halfjaarcontract, maar toch. Daardoor heb ik nu eigenlijk geen partneralimentatie meer nodig. Dus ik ben heel blij omdat ik die partneralimentatie eigenlijk vreselijk vond, hoe fijn ik de financiële zekerheid ook vind. Ik wil nu tegen mij ex zeggen dat hij kan stoppen met de partneralimentatie. Wat vinden jullie hiervan?”

Hierop volgden uiteenlopende reacties.

Een vrouw reageert bijvoorbeeld: “Natuurlijk moet je dat doen! Sterker nog, ik heb zelf nooit alimentatie willen hebben. Dat was een principekwestie voor mij.”

Een ander schrijft: “Je hand bij je ex moeten ophouden, het lijkt mij vreselijk”.

Dan mengt zich Aagje in de discussie: “Ik vind die afkeer van partneralimentatie, die ik hier op het forum vaak bespeur, wel erg politiek correct ... en ook wel overdreven eigenlijk. Voor de duidelijkheid, werken ook binnen een relatie/huwelijk is altijd mijn norm geweest. Dat gezegd hebbende vind ik dat degene die recht heeft op partneralimentatie dat ook niet te makkelijk moet wegdoen. Je hebt dat recht niet om je ex te pesten ofzo, maar omdat dat verschil in inkomen vaak een oorzaak heeft die niet alleen ligt bij degene die de partneralimentatie ontvangt. Vaak heeft het te maken met een afspraak binnen de relatie dat de een meer zorgtaken op zich nam waardoor de ander meer gelegenheid kreeg om zich te ontwikkelen en carrière te maken. Dat veroorzaakt een verschil in inkomen. Het is in mijn ogen niet meer dan fair dat degene die daardoor minder carrière heeft kunnen maken langere tijd kan meedelen in het inkomen dat zij of hij mede mogelijk heeft gemaakt. In jouw situatie zou ik dus de partneralimentatie waarschijnlijk niet opschorten maar laten doorlopen zo lang je er recht op hebt. Dan kun je een buffer opbouwen en het hebben van een buffer komt je uiteindelijke financiële onafhankelijkheid op het moment dat je geen recht meer hebt op partneralimentatie volgens mij zeer ten goede.”

Hierop reageert Roos weer: “Die situatie komt precies overeen met mijn geschiedenis. We zijn verhuisd naar het buitenland voor zijn baan en toen we terugkwamen had ik een paar kinderen en geen baan. En mijn ex had inmiddels een glorieuze loopbaan opgebouwd terwijl ik de zorg voor de kinderen op me nam. Daar heb ik natuurlijk ook van kunnen genieten. Met veel moeite heb ik weer een werkleven opgebouwd. Toen we gingen scheiden hebben we de alimentatieafspraken gemaakt. Ik heb het altijd zakelijk bekeken, als een soort compensatie voor de zorg voor de (4) kinderen, die overigens nog steeds vrijwel volledig bij mij ligt. Maar echt lekker voelde het niet”.

Nu reageren opeens heel veel vrouwen, en zij adviseren Roos de alimentatie wel te behouden. Deze geschiedenis verandert de zaak. Maar Roos blijft twijfelen: het voelt niet goed.

Wat blijkt hieruit? Ten eerste: partneralimentatie voelt vaak niet meer goed. Voor sommige vrouwen lijkt het bijna een identiteits-kwestie te zijn. Anderen bekijken het zakelijker. Voor hen is partneralimentatie de consequentie van gezamenlijk gemaakte keuzes. (Het is overigens helemaal niet uitgesloten dat deze mening ook door alimentatieplichtige mannen gedeeld wordt!) Ten tweede, en dat is volgens mij het belangrijkste: alle meningen van alle vrouwen, of zij alimentatie nu goed vinden voelen of niet, worden beïnvloed door de omstandigheden van het geval. Hoe algemener die omstandigheden zijn weergegeven, des te sterker de afkeer. Hoe uitgebreider en concreter ze omschreven zijn, des te groter het begrip.

- *12 jaar is standaard geworden*

De concrete omstandigheden; dat is precies waar de rechter ook naar kijkt. Minstens 20 verschillende factoren weegt de rechter af alvorens te besluiten of en zo ja tot wanneer er partneralimentatie toegekend moet worden. En dit besluit kan gaandeweg ook nog herzien worden, als die omstandigheden veranderen.¹⁷ Als gevolg van het toenemend aantal gehuwde vrouwen dat betaald werkt - en vermoedelijk ook als gevolg van de dalende legitimiteit van partneralimentatie, is het percentage partneralimentatie betalende mannen en ontvangende vrouwen gestaag afgenomen. In 2014 lag het percentage betalende mannen (ten opzichte van alle mannen die minder dan twaalf jaar geleden gescheiden waren) op 11 %. (Emancipatiemonitor 2016) In een kleine 90 % van de echtscheidingen wordt dus al geen partneralimentatie meer gevraagd; noch toegewezen. Ook is twaalf jaar niet meer de standaard termijn. (In hun memorie van antwoord aan de Eerste kamer geven de initiatiefnemers dat overigens ook toe). Ten overvloede laten wij nog een advocaat aan het woord:

“Veel mensen veronderstellen dat er een recht is op het ontvangen van twaalf jaar lang alimentatie en dus ook dat er een plicht bestaat alimentatie twaalf jaar lang te voldoen. Dit klopt niet. In de huidige wet is opgenomen dat er maximaal twaalf jaar lang alimentatie gevraagd/betaald kan worden. Dit betekent ‘slechts’ dat er een mogelijkheid bestaat dat alimentatie twaalf jaar betaald dient te worden, maar ook dat de kans groot is dat die twaalf jaar niet worden volgemaakt. Indien een rechter een vraagstuk van partneralimentatie onder ogen krijgt, is niet alleen belangrijk wat de alimentatievrager nodig heeft per maand, maar vooral wat de alimentatievrager hiervan zelf verdient of kan verdienen. Dit laatste houdt in dat van een alimentatievrager wordt verwacht dat deze zich, zo ver als mogelijk, maximaal inspant eigen inkomen uit arbeid of vermogen te genereren. Deze inspanningsplicht is in de afgelopen jaren steeds relevanter geworden en dient ook te worden aangetoond. En juist deze inspanningsplicht is het uitvloeisel van de actuele opvatting dat een ieder waar mogelijk in zijn eigen levensonderhoud moet voorzien. (...) Binnen de huidige wet- en regelgeving is er alle ruimte om maatwerk te leveren en alle ruimte om alimentatie voor een kortere duur vast te stellen. Wat draagt een verkorting van de wettelijke maximale termijn in een nieuw wetsvoorstel daaraan dan nog bij?¹⁸

- *Gescheiden vrouwen worden niet voldoende geprikkeld om in hun eigen levensonderhoud te voorzien*

Voor de bewering dat langdurig alimentatie-ontvangende vrouwen niet voldoende hun best doen om in hun eigen levensonderhoud te voorzien vond ik nog minder bewijs. De bewering suggereert ten eerste dat deze vrouwen van hun alimentatie kunnen leven. Zelfs in het NOS journaal werd deze zienswijze impliciet overgenomen¹⁹ Het gemiddelde alimentatiebedrag is echter 650 euro, en slechts in 18 % van de gevallen is het bedrag hoger dan 800 Euro per maand. De overgrote meerderheid van de partner-alimentatie ontvangende vrouwen kan niet van die alimentatie leven, en doet dat dan ook niet. De alimentatie is een aanvulling op een ander inkomen, en zal vaak een betere opstap naar de arbeidsmarkt, en naar economische zelfstandigheid, zijn dan de (aanvullende) bijstand. We weten

¹⁷ Dit overzicht op basis van een onderzoek naar uitspraken van de rechter in Den Bosch, weergegeven in “Partneralimentatie nieuwe stijl: korter, eenvoudiger, beter?” Adviesrapport over het initiatiefvoorstel Wet herziening partneralimentatie, Auteur: Zohal Shadman (2016)

¹⁸ ‘Wat is er mis met wetgeving rond partneralimentatie?’, Anouk Thomas, 13 maart 2019, De Stem.

¹⁹ Het NOS-journaal gaf in haar berichtgeving over de initiatiefwet, dd 7-12-2018, het volgende rekenvoorbeeld: het inkomen van de man is 4000 euro per maand, hij moet 1500 euro partneralimentatie betalen. Dat wekt de indruk dat hij financieel wordt uitgekleeft terwijl de vrouw van de alimentatie kan leven. Hoe ziet dit rekenvoorbeeld er in de praktijk uit? De man kan dit bedrag van de belasting aftrekken; ongeveer 700 euro. Het inkomen dat hij overhoudt is 3300. De vrouw betaalt inkomensbelasting over de alimentatie; zij houdt ongeveer 800 euro per maand over. Dat is te weinig om van te leven; dus heeft zij óf een klein baantje of aanvullende bijstand. Het rekenvoorbeeld van de NOS is dus incompleet. Ernstiger nog was dat het niet representatief is. Ruim driekwart van de partneralimentatie-bedragen zijn (veel) te laag om van te leven.

dat de arbeidsparticipatie van gescheiden vrouwen niet lager is dan die van gehuwde vrouwen, eerder hoger (in aantal uren). Wat de initiatiefnemers van de wetswijziging dus eigenlijk bedoelen, is iets veel preciezer: deze vrouwen worden onvoldoende geprikkeld om voltijds in plaats van in deeltijd te werken. Dat hebben zij in de memorie van antwoord aan de Eerste Kamer ook toegegeven. Maar dan rijzen er toch nieuwe vragen. Hebben vrouwen altijd de mogelijkheid om voltijds te werken? We weten dat er sectoren zijn waarin banen structureel deeltijdbanen zijn. Maar er is ook een principiële vraag. Waarom zou het zo vanzelfsprekend zijn dat deze groep vrouwen - indien zij bijvoorbeeld ook nog de zorg heeft voor naar de middelbare school gaande kinderen en er, anders dan gehuwde vrouwen, alleen voorstaat - na vijf jaar voltijds gaan werken? Daar waar gehuwde vrouwen dit in deze gezinsfase veelal ook niet doen, en niemand er ook maar in de verste verte aan denkt om hen daartoe te verplichten; wat natuurlijk ook onmogelijk zou zijn.

- *Verkorting van de alimentatieduur zal bijdragen aan de economische zelfstandigheid van vrouwen*

Deze stelling is veel overgenomen (bijvoorbeeld op de website van de “alimentatiewijzer”). De redenering erachter - die meestal niet expliciet wordt verwoord - verloopt ongeveer als volgt. Jong gehuwden zullen in het geval van gezinsvorming voor een arbeidsdeling kiezen die de verdien capaciteit van de vrouw niet schaadt, omdat zij weten dat de kans op echtscheiding groot is en dat de vrouw dan in haar eigen levensonderhoud zal moeten voorzien.

Hoe wij ons deze omslag concreet moeten voorstellen, wordt nergens verduidelijkt. En dat zou toch wel wenselijk zijn.

Besluiten die partners tijdens het huwelijk en samenwonen nemen, dat blijkt steeds opnieuw uit onderzoek, nemen zij op basis van het gezamenlijk gezinsbelang, niet op basis van ieders afzonderlijke belang - op welk moment dan ook (Wil Portegrijs, SCP, 11 februari 2019). Want de wederkerigheid van ieders bijdrage aan dat gezamenlijke gezinsbelang wordt juist ook gezien als een afzonderlijk belang, als een waarborg voor onzekere tijden. In de relatie speelt de toekomst mee, niet slechts als effect van de relatie, maar van meet af aan, ook als een bouwsteen ervan. En de overgrote meerderheid van de huwendes (2/3) rekent nog steeds terecht op een toekomst waarin het huwelijk niet ontbonden zal worden. Dat is dus het eerste dat veranderd zou moeten worden om bovengenoemde stelling waar te maken: de betekenis die het huwelijk voor (veel) mensen heeft.

Het is niet erg plausibel dat mensen door de verkorting van de alimentatieduur opeens anders tegen de betekenis van het huwelijk aan zullen kijken. Maar laten we nu eens aannemen dat zij dat wel gaan doen. Huwelijkspartners gaan door deze wetswijziging al aan het begin van hun huwelijk of samenwonen rekening houden met een toekomstige echtscheiding en gaan de arbeidsmarktposities die zij daarna zullen hebben meewegen in hun besluitvorming over hun huidige gezinsleven. Waarom zou dat een meer gelijke verdeling van betaalde arbeid en zorg gaan opleveren? In de eerste plaats zijn er de nodige randvoorwaarden. Het inkomen moet voldoende zijn, de werkgever moet erin meegaan (dat de man deeltijd gaat werken bijvoorbeeld), er is wellicht aanvullende kinderopvang nodig, die betaalbaar moet zijn, enzovoort. De prijs kan hoog zijn; voor een van de partners, of voor beide partners. In de tweede plaats: waarom zouden ze het eens worden? Zij lopen immers geen gelijk risico. Als zij zorg en arbeid ongelijk verdelen, loopt de meest zorgende partner inderdaad meer financieel risico, in het geval van een onverhoopte echtscheiding. Maar voor de andere partner geldt het omgekeerde. De verkorting van de alimentatieduur heeft zijn (of haar) risico juist kleiner gemaakt.

Kortom, ik moet al die gefantaseerde emanciperende keukentafel-gesprekken nog zien. Het is mijn indruk dat hier een wet wordt aangepast aan een huwelijksmodel dat in een (relatief hoog opgeleid) deel van de samenleving gangbaarder aan het worden is, maar dat zeker niet algemeen is, en waarvoor in veel gevallen de maatschappelijke randvoorwaarden ontbreken. Die keukentafel

gesprekken lijken vooral een manier om maatschappelijke problemen letterlijk terug te leggen op het bord van individuele echtparen, in plaats van naar meer structurele oplossingen te zoeken.

- *12 jaar is gewoon te lang en 5 jaar is lang genoeg om economisch zelfstandig te worden*

Ook voor deze aanname vond ik nergens een onderbouwing. Er is voor zover wij weten niet geprobeerd om een schatting te maken van het aantal vrouwen dat dit doel niet zal halen. Er is niet nagegaan, hoeveel alimentatiegerechtigden op dit moment langer dan 5 jaar partneralimentatie toegewezen hebben gekregen, en hoeveel daarvan daar na 5 jaar geen gebruik meer van maken, omdat hun omstandigheden gewijzigd zijn. Diegenen die er dan nog wel gebruik van maken vormen mogelijk een indicatie van de omvang van de groep die door de nieuwe wet ernstig zal worden gedupeerd. We weten niet of dat een kleine groep is, of een grote. We weten niets...

Conclusie

Het zal duidelijk zijn, dat nut en noodzaak van deze wetswijziging wat ons betreft niet zijn aangetoond.

Het is zelfs de vraag of dit wetsontwerp niet een vorm van “indirecte discriminatie” zou kunnen zijn. De wet is neutraal geformuleerd, maar zal geen neutrale gevolgen hebben gezien de gangbare verdeling van arbeid en zorg tussen de seksen in Nederland. Het zal vrouwen structureel in veel grotere mate financieel benadelen dan mannen. Veel meer vrouwen zullen door deze wetgeving niet langer een redelijk inkomen hebben terwijl het aantal mannen dat door de wetgeving gedupeerd wordt relatief te verwaarlozen is.

De toekomst zal het leren. Intussen: hoog tijd om maar weer eens naar de maatschappelijke voorwaarden voor een gelijkere verdeling van zorg te kijken.

Korte inhoud

De rode draad in dit artikel is dat er maatregelen en wetten worden ingevoerd die uitgaan van gelijke posities op de arbeidsmarkt voor mannen en vrouwen, terwijl die er niet zijn. De onbetaalde zorg blijft daarbij ongelijk verdeeld.

Een concreet voorbeeld hiervan is de recente wetgeving rondom de wet herziening partneralimentatie, waar de auteurs zich, ieder op eigen wijze, al jaren mee bezig houden. Via een briefwisseling beschrijven ze hoe ze deze wetgeving beoordelen en waarom deze toch is aangenomen.

Ze roepen andere vrouwen op om, ongeacht hun standpunt in deze omstrede kwestie, met hen na te denken over maatregelen die een gelijke verdeling van zorg kunnen bevorderen en die de positie van gescheiden vrouwen en alleenstaande ouders kunnen verbeteren; dat is hard nodig.

Colofon

Dit artikel is geschreven ten behoeve van de Fem Talk op 27 juni 2019 van de Nederlandse VrouwenRaad met de titel **‘De winst van werk en de waarde van zorg’**, *de (financiële) consequenties van het kiezen voor zorgtaken*.

© 2019 Myrtille Hellendoorn en Marjan Nieuwenhuis, Amsterdam
Namens de werkgroep Economisch Zelfstandig van de Wouw,
netwerk van maatschappijkritische 50+ vrouwen mail
Werkgroep Economisch Zelfstandig mail